

Základný príjem ako kultúrny impulz

Werner W. Götz

Základný príjem môže a má byť omnoho viac ako len prostriedok na materiálne zabezpečenie ľudí, ktorí v dôsledku racionalizácie stratili prácu. Pretože problémy, ktoré vyplývajú z rozporu medzi pokrokom a ubúdaním práce, znamenajú omnoho viac, ako len ľahko napravitelné chybné smerovanie hybných síl. Za ideou základného príjmu stojí spoločensko-sociálna a predovšetkým kultúrna zmena paradigmy. Už viac totiž nestačí veci iba parametricky korigovať, tu a tam niečo utiahnuť alebo povoliť. Rovnako viac nestačí raz za niekoľko mesiacov urobiť nové prognózy a prepočty, ktoré aj tak nezaprú fakt, že náš systém je vo svojej podstate chybný.

A presne tento napoly vedomý, hmlistý pocit všeobecnej krízy a bezmocnosti je zodpovedný za často diagnostikovanú depresiu, ktorá sa šíri krajinou. Ani dobré správy nedokážu túto všeobecnú náladu zlepšiť, oživiť toto ochromenie, pretože každý či už je „dole“, alebo len cíti ohrozenie - pozoruje, že momentálna nepriaznivá hospodárska situácia nie je dočasná, ale že sa vo svojich základoch otriasa samotná spoločnosť.

Aj preto tak poklesla dôvera v reformy, aj preto neustále rastie nevôľa ľudí z politiky. Každému je viac či menej jasné, že drobnými úpravami sa nič nedosiahne. Každý vie, že sa musí zmeniť niečo zásadné. A to na úrovni našej kultúry - toho fenoménu, ktorý našu spoločnosť drží pokope.

Dôvera v základný príjem - keď sa ho raz podarí zaviesť - sa nezakladá na štáte, ale na našej kultúre. Alebo lepšie povedané na produktivite kultúry, v ktorej žijeme. A na tom, že suverénom demokratického štátu nie je nik iný ako sám občan.

Našej spoločnej kultúre stále veríme, čoho dôkazom je, že si napríklad sporíme na dôchodok alebo uzatvárame životnú poisťku. V princípe tak vkladáme vždy dôveru do nasledujúcich generácií a ich tvorivosti. Stavíme na tom, že naše deti a vnuci sa budú cítiť viazaní našimi zmluvami, a to hocakého druhu. Spoliehame sa, že nasledujúce generácie, napriek všetkým zmenám, ktoré budúcnosť so sebou vždy prináša, budú cítiť spolupatričnosť k tej istej kultúre. Všetci veríme, že nasledujúce, dnes vyrastajúce generácie budú mať záujem hospodársky zabezpečiť našu, v tom čase už hospodársky neproduktívnu alebo menej produktívnu existenciu.

Ak naše peniaze vkladáme do obrovského množstva poisťovní a penzijných fondov, tak ich v konečnom dôsledku investujeme chybné. Veríme, že v budúcnosti budeme z týchto peňazí žiť.

Pritom v skutočnosti budeme žiť z výsledkov práce, ktorú v tom čase budú vykonávať druhí. Aby ju však vedeli vykonávať, potrebujú neustále nové poznatky a schopnosti. Jediná zmysluplná investícia do budúcnosti teda nie je hromadenie mŕtveho kapitálu, tak ako to dnes robíme vo forme individuálneho a kolektívneho investovania. Naopak, naše peniaze musíme investovať do vzdelávania a podpory mladých ľudí, ktorých myšlienky, iniciatíva a kreativita budú tvoriť budúcnosť. Ľudia vždy vedeli, že deti sú budúcnosť. Rozdiel je iba v tom, že v súčasnosti o tom nemôžeme uvažovať len na individuálnej úrovni. Táto predstava vychádza - rovnako ako „sporenie“, dnešná forma zhromažďovania zimných zásob v stodole - ešte z nášho pôvodného spôsobu rozmýšľania ako samozásobiteľov. V spoločnosti založenej na delbe práce je však každý odkázaný na toho druhého - celosvetovo a počas dlhých časových období. Dnes preto musíme zaistiť budúcnosť našej mládeže ako celej generácie.

Spolupatričnosť našej kultúry a dôvera, že táto spolupatričnosť má trvanie, hrá teda v každej forme zabezpečenia a vytvárania budúcnosti rozhodujúcu rolu. Doslova na tom všetci stavíme. Tento postoj, tento pocit nás nemýli, chybné sú však závery, ktoré z neho vyvodzujeme.

Pripomeňme si znova, v akej situácii vo vzťahu k existenčnej otázke zaopatrenia dnes žijeme. Žijeme v spoločnosti stopercentného stopercentného zásobovania, sami pre seba nevyrábame nič, možno okrem zeleniny na balkóne, čo by mohlo zaistiť naše prežitie z našich vlastných síl. I samotní „sedliaci“ - slovo dávam vedome do uvodzoviek - už dnes nie sú žiadnymi samozásobiteľmi. Sú poľnohospodármi, ktorí vedú priemyselne organizované poľnohospodárske podniky a sami chodia nakupovať do supermarketu. V západnom svete sa vďaka nevyčerpatelnému dostatku tovarov motivácia na samozásobovanie úplne vytratila.

Po páde berlínskeho múru sa veľmi rýchlo premenili úžitkové záhrady so zeleninovými záhonmi a chov drobných zvierat z čias NDR na záhrady určené na voľný čas. Ruže namiesto reďkovky. Teraz je predsa

možné v každom okamihu kúpiť čokoliek. V období tzv. reálneho socializmu to bolo ešte úplne inak. V hospodárstve so vzájomným zásobovaním však potrebuje občan namiesto výnosnej záhrady príjem, aby sa uživil, mohol sa zúčastňovať na spoločenskom dianí a - hlavne - aby mohol pre spoločnosť vytvárať nové hodnoty. Aby bola spoločnosť so vzájomným zásobovaním funkčná, musí byť príjem zaistený za každých okolností. Občan už predsa nemá inú alternatívu! Tento príjem, bez ktorého sa občan nemôže zúčastňovať na spoločenskom dianí, musí byť základným právom každého jedného občana. A preto musí byť absolútne nepodmienený. Musí bez akýchkoľvek podmienok prislúchať každému človeku, ktoré ho chceme vziať pod našu ochranu ako spoločenstvo občanov.

Opodstatnená nie je ani námietka, že všetkých ľudí, ktorí sa chcú prisťahovať do našej krajiny, nemôžeme zaopatriť základným príjmom. Pretože otázka, kto je nemeckým občanom, alebo komu priznáme všetky s tým spojené sociálne práva, nemá so základným príjmom nič spoločné. Je to iný politický problém, s ktorým sa už dlhšie pasujeme. Táto otázka sa rozhodne musí vyriešiť lepšie, spravodlivejšie a rozumnejšie, avšak v rámci prisťahovaleckého a občianskeho práva, nie v rámci sociálneho zákonodarstva.

Idea nepodmieneného základného príjmu súvisí s celým radom ďalších politických, hospodárskych a sociálnych otázok. To však neznamená, že základný príjem tieto otázky vytvára, alebo že jeho zavedenie tieto otázky rieši. Mnoho námietok voči základnému príjmu sa dá zodpovedať tým, že ide o iné oblasti.

Základný príjem je takpovediac základným táborom, z ktorého občan štartuje, aby bol činný podľa vlastného uváženia a zodpovednosti. Do tohto základného tábora sa môže, ak je to potrebné, na istý čas vrátiť, pretože jeho prežitie je principiálne zaistené.

Existencia takéhoto útočiska by mala obrovský dopad na náladu, na mentálnu východiskovú situáciu obyvateľstva. Ešte významnejšie dôsledky by podľa môjho názoru malo, keby sa štát stiahol z každodenného života ľudí. Už viac žiadne podmienky, žiadne preverovanie oprávnenosti nárokov, žiadne inkvizitórské otázky, žiadne nezmyselné ohlasovacie termíny. Štát v podobe nespočetného množstva úradov by sa stiahol zo života občanov, ktorí by mohli ako slobodní ľudia vziať svoj život do vlastných rúk a rozvíjať svoje schopnosti a vlohy.

Každý občan vybavený základným príjmom by v podstate mohol začať podnikáť v oblasti, ktorá sa mu páči. Mal by vytvorený voľný priestor na vlastnú tvorbu, čo je z historického hľadiska niečo úplne nové.

Strach skutočne akceptovať a využiť rajské pomery, v ktorých už de facto dlho žijeme, musí byť určite vrodenný alebo je pozostatkom minulosti. Nedokážeme a možno i nechceme pochopiť, že prvý raz v histórii je všetko kedykoľvek dostupné a je toho dosť pre všetkých - dostatok jedla, ale i dostatok šiat, áut, televízorov, počítačov a iPodov. A predovšetkým dostatok peňazí! Pokrok a racionalizácia nám zabezpečili prebytok, aký v tejto forme ešte nikdy neexistoval. Avšak namiesto toho, aby sme tieto tovary urobili dostupnými pre všetkých, vytvárame v prístupe k nim prekážky.

Základný príjem neurobí z celého národa milionárov, ale umožní dôstojný ľudský život a podiel na spoločnosti. Samozrejme, základný príjem by nespôsobil veľké zvýšenie príjmu, ani by neumožnil viesť luxusný život. Avšak vďaka nemu by sa do veľkej miery odstránil sužujúci životný pocit. Zaručený príjem by občana oslobodil od najzákladnejších existenčných starostí, a tak by sa mu vytvoril slobodný priestor robiť niečo zmysluplné a pre spoločnosť užitočné.

Každý zamestnanec zvyčajne považuje svoju mzdu za nespravodlivú, pretože ju porovnáva so mzdou vedúceho, alebo s miliónovými odmenami vrcholových manažérov, alebo možno len so mzdou svojich kolegov. Tento negatívny pocit by sa zmenšil alebo úplne vymizol. Bolo by len na vlastnej zodpovednosti jednotlivca, nakoľko sa mu darí napĺňať svoje pracovné ciele. Zamestnanec bez základného príjmu je vždy platený za niečo. A pre podozrenie, že iní sú platení lepšie, bude mať vždy pocit nespravodlivosti. Okrem toho zvyčajné odmeňovanie sa vždy opiera o minulosť. Základný príjem je naopak orientovaný na budúcnosť. Príjem má byť objednávkou pre budúcnosť, nie finančnou náhradou za minulosť. Základný príjem má vytvoriť priestor na rozvoj kreativity, aby sme mohli rozmýšľať o budúcnosti a umožnili jej vytváranie.

Ak občan dostane príjem, aby sa oslobodil od najnevyhnutnejších existenčných starostí, stane sa slobodným, aby mohol robiť niečo zmysluplné. Potom bude záležať iba na vlastnej zodpovednosti každého jednotlivca, ako so svojím životom okrem základného zabezpečenia naloží.

Možno najväčší význam nepodmieneného základného príjmu spočíva v odstránení roly obeť. Ľudia, ktorí nechcú pracovať, ktorí v malom počte vždy existovali a existovať budú aj naďalej, nebudú viac blokovať pracovné miesta. A podnikatelia sa budú musieť sami seba pýtať, či ponúkajú ozaj zaujímavé pracovné miesta. Podnikateľ, ktorý také miesto neposkytuje, bude musieť tento nedostatok kompenzovať vyššími mzdami. Pretože slobodní ľudia, akými potom budeme všetci, idú len tam, kde zaujímavá úloha alebo priaznivá klíma.

Keď sa staneme národom slobodných ľudí so základným príjmom, nebudeme musieť viac vyzdvihovať formálnu kvalifikáciu ako dnes, s dôrazom na slovo „formálnu“. Nebudeme musieť ako zhypnotizovaní lipnúť na vysvedčeníach a diplomoch, ktoré sú predsa len nespoľahlivým osvedčením o dosiahnutých schopnostiach. Budeme môcť dať šancu ľuďom, ktorí chcú pracovať, budeme môcť povedať: Urob to,

osvedč sa a ak si schopný, prácu dostaneš. Tak, ako to bolo v minulosti a čiastočne i dnes v Amerike. V okamihu, keď sú občania v tomto smere slobodní, nemusí sa ani zamestnávateľ v takej miere viazať na nejakého zamestnanca, flexibilita sa teda omnoho viac zvýši nie len na strane zamestnancov, ale i zamestnávateľa budú môcť vyskúšať viac vecí, pretože pracovníkov nebudú mať na výplatnej listine bez ohľadu na to, či sa firme darí alebo nie, keď ich už raz zamestnali. Táto pohyblivosť umožní rozvoj spontánnosti na oboch stranách.

Idea nepodmieneného základného príjmu by v celku spôsobila dve veci. Po prvé by sa práca oslobodila od jej dnešného bremena, ktorým je zabezpečenie základných materiálnych podmienok pre ľudí, t. j. existenčné a kultúrne minimum. Tým konečne uznáme a začneme ľudsky a sociálne spravodlivo organizovať oddeľovanie práce od príjmu, ku ktorému v skutočnosti už dlho dochádza. Súčasne ľudskú prácu, ktorá bude musieť byť naďalej platená, výrazne zlacníme, a tým zatraktívime. V mnohých oblastiach, o ktorých si dnes myslíme, že si prácu v nich „nemôžeme dovoliť“ financovať celospoločensky, ju dokonca v omnoho širšej miere umožníme.